

3.9. Rootsiküla

3.9.1. Asustuse kujunemise ajalugu

Tänane Rootsiküla asub endise Rootsiküla mõisa maadel. Rootsiküla mõisa süda asus tänases Kihelkonna alevikus Kihelkonna kooli krundil üksikute säilinud mõisa kõrvalhoonete läheduses. Rootsiküla talude vanim keskus asus tänaste Viita, Laasi ja Metsa talukoha ümbruses. Pärast 1919. a maareformi rajati uusi talusid Kihelkonna-Papissaare tee äärde ja mujale mõisamaadele. Rahvuspargist jääb välja teisel pool Mustjala-Kihelkonna-Tehumardi maanteed asuvad neli talu ja laudakompleks endise Kangru talu maadel.

Rootsiaegsel 1695. a Loona mõisa kaardil¹⁸⁷ on väljaspool Rootsiküla mõisa maid märgitud kõrvuti kaks Sepa nimelist kohta, mis tänapäeval asuvad Rootsikülas – *Seppa Hannus* ja *Seppa Hans*.

Joonis 90. Väljavõte 1695. a Loona mõisa kaardist, kus on näidatud täna Rootsiküla alla kuuluva Sepa talu eelkäijad Sepa Hannus ja Sepa Hans. EAA, f 308, n 2, s 42, l 1k.

1794. a kaardil¹⁸⁸ ja veidi hilisematel kaartidel¹⁸⁹ on näidatud Viita talu (*Wita David* või *Wita Davi* või *Wita Dawi*). Lisaks on Rootsikülast kaardil olemas Järve talu, mis asub tänapäeval samuti Viita maaüksusel (*Jerve* või

Ierwe Mert või *Jerwe Mart*, tänaseks järel vaid tühi plats, katastriüksuse tunnus 30101:003:0129). Talu oli saanud oma nime toona sirgeks kaevamata Kihelkonna jõel tänase põllu asukohas paiknenud järve (*Jerri See*) järgi, mis asus talu kõrval. Seejuures on 1883.-86. a kaardil¹⁹⁰, hilisema sõdadevahelise vabariigi aegne märke „Müüdnud Viita nr 5 talule 7,63 ha“ ehk liidetud Viita taluga.

Joonis 91. Väljavõte 1799. a Rootsiküla kaardist, kus on näidatud Rootsiküla talud Viita Taavi, Laasi Jüri, Mäe Tõnis, Järve Mart, Kellamaa Taavi ja Vesiko Rein. Punasega on märgitud tänane hoonestus, kollasega ajaloolised teed. EAA, f 2072, n 3, s 84, l 1k.

Veel on 18./19. saj vahetuse kaartidel Rootsikülas Mäe talu tänapäeval Jõe katastriüksusel (*Mäe Tõnnis* või *Maa* või *Mae Toenis*, 30101:003:0071, kohta tähistab metsatukk), Laasi talu (erinevatel kaartidel nimetatud *Lasi Jurre* ja *Lasi Hain* või *Lase Jürry* ja *Lase Hein* või *Laasi Jürry*), Metsa talu (*Hanni Roedick* või *Hano Redik* või *Hanno Redik*), Sepa talu (*Seppa Rein*) ning väljaspool rahvusparki tänase Lümada maantee ääres Kangru (*Kangro Mart*) ja Vesiko talu (*Wessike* või *Wesike Rein*). Sepa talu kuulus Loona mõisa alla¹⁹¹. Loona mõisa 1895. a kaardil¹⁹² on Sepa talus näidatud viis hoonet, sh tänane rehielamu

¹⁸⁷ EAA, f 308, n 2, s 42, l 1k.

¹⁸⁸ EAA, f 2072, n 3, s 64, l 1k.

¹⁸⁹ EAA, f 2072, n 5, s 346, l 1k, EAA, f 2072, n 3, s 84, l 1k, EAA, f 2072, n 3, s 88, l 1k.

¹⁹⁰ EAA, f 3724, n 5, s 2935, l 1k.

¹⁹¹ EAA, f 2072, n 3, s 91, l 1k ning EAA, f 2072, n 3, s 93, l 1k.

¹⁹² EAA, f 3724, n 5, s 2204, l 1k.

ja kolm või neli majandushoonet tänases asukohas ning tuulik talust kagus teisel pool küladeed väljaspool tänast rahvusparki. 1800. a kaardil¹⁹³ on tänapäeval Reese maaüksusel näidatud Rootsiküla mõisa kõrts (*priv.*

Rotzeküllfeher Krug) ja Saare maaüksusel tuulik.

Suuremõõtkavalisel kolmeverstalisel kaardil¹⁹⁴ aastatest 1855-57 on näidatud kordon tänase Rootsiküla ja Kiirassaare küla piiril Reese maaüksusel.

Joonis 92. Väljavõte 1883.-86. a Rootsiküla mõisa kaardist, kus on näidatud Rootsiküla vanemad talukohad Viita (nr 5), Laasi (nr 6), Järve (nr 4, hävinud) ning 19. saj rajatud Kaasiku (nr 7) ja Mäe. Hiljem on Järve talu maadele märgitud, et need on müüdnud Viita talule. Punasega on näidatud tänane hoonestus, ruugega katastriüksuste piirid, sinisega teed. EAA, f 3724, n 5, s 2935, l 1k.

Samas kohas on 1883.-86. a kaardil nimetatud koos hoonestusega kaks Kehtama talu – üks rohkem hüti mõõtu (*Kehtama Peter*) ja teine talumaja suurusega (*Kehtama Sander*). Lisaks eelnimetatud Viita (kaardil *No 5 Ges Wita*), Laasi (*No 6 Ges Lasi*), Metsa (*No 8 Ges Metsa*) ja Järve (*No 4 Ges Jerwe*) talule on nimetatud

Kaasiku (*No 7 Ges Kasiko*). Endise Mäe talu asukohas (*Mäe Koppel*) on näidatud vaid heinaküün (*Heuscheune*) ning uus Mäe-nimeline koht (*Mäe*) asub tänapäeval Viita maaüksusel u 130 m Viita talust kagus. Täiendavalt on kaardil ära toodud Saare talu (taastamisel, taluhoone tänapäeval Saare,

¹⁹³ EAA, f 2072, n 3, s 52, l 1k.

¹⁹⁴ EAA, f 298, n 2, s 71, l 6k.

30101:003:0534, ja õu osaliselt Lülle, 30101:003:0535, maaüksusel), kus elas mõisamaade järelevaataja (*Saare Hofsbuschwächter*). Talu asus tänasest Ligi kohast vähem kui saja meetri kaugusel edelas. Tänane Kaerasoo koht on kaardil näidatud kui sauniku maja (*Badstüber Kaerasoo*). Täna Metasääre maaüksusel (30101:001:0781), Pärniku maaüksuse piiri lähedal on 1883.-86. a kaardil näidatud Kopli saun (*Kopli Badst.*).

Väljaspool rahvusparki, kuid vahetult piiri taga teisel pool Mustjala-Kihelkonna-Tehumardi teed, on täna Laheda maaüksusel näidatud koolimaja (*Die Luthr Schule*) ja kohad Kangru (*No 10 Ges Kangro*), Vesiko (*No 9 Gesinde Vessike*) ja Tambergi (saunik, maata talunik ehk *Häusler Tamberg*).

19. saj teise pooleni Papissaare poolsaarel talusid ega sadamakohta ei olnud – olid vaid mets, põllu- ja heinamaad¹⁹⁵. Enne 19. saj algust oli Papissaare saar, mis nagu nimigi ütleb kuulus pastoraadile. 19. saj alguses toimus täna Papissaare loodetipus väikelaevade ehitus, sajandi lõpus juba suuremate purjelaevade ehitus. 1883.-86. a Rootsiküla maade kaardil on näidatud laevade ankrukoht (*Ankerplatz*) Papissaare poolsaare nukil, kalurihütid ja võrguaiad (*Fischereiplatz, Netzgarten*) poolsaare põhjakaldal, Rootsikolpa ja Kuusiku (30101:003:0879) maaüksuse vahel ning suplusmaja (*Badehaus*) täna Mada maaüksusel (30101:003:0028) mererannal maanina tipus. Abaja lahe nii Papissaare poolsaare kui ka Abaja küla poolse

kaldal on märgitud kui muda ladestumise koht (*Schlamm Lager dieser Küste*).

Joonis 93. Väljavõte 1883.-86. a Rootsiküla mõisa kaardist, kus on näidatud võrguaiad (*Netzgarten*), kalurionnid (*Fischereiplatz* ehk kalurite plats, kuid joonisel on näidatud ka hooned) ja suplusmaja (*Badehaus*). EAA, f 3724, n 5, s 2935, l 1k.

1916. a venekeelsel kaardil¹⁹⁶, mis tundub olema suuresti joonistatud 1883.-86. a kaardi järgi, on märgitud samuti Papissaare kalurite koht (*Рыболовный участок*) ja supluskoht (*Купальня*).

Foto 133. Papissaare lennusaadama ehituse algus 1912 (*Первая постройка Папенгольм*). Allikas *Saarte Häl*.

Pärast Krimmi sõda 1853-56 hakati Papissaarel ehitama suuremaid laevu, millest esimene teadaolev laev oli 1859. a Loonalaiu asuniku Peeter Alli (1829-98) "Adler". 1889. aastal, valmis Papissaarel suurim Saaremaal ehitatud laev, 130 jala (u 40 m) pikkune kolmemastiline "Estland". 1890. a ehitati esimene ookeanipurjekas, kolmemastiline "Emma".

¹⁹⁵ 1794. a kaart EAA, f 2072, n 3, s 51, l 1k ja 1883.-86. a kaart EAA, f 3724, n 5, s 2935, l 1k.

¹⁹⁶ EAA, f 3724, n 4, s 1123, l 1k.

1881–1940 ehitasid laevameistrid Papissaarel 36 laeva, sh 1896-1906 ehitati Papissaare kahel ehitusplatsil 8 laeva, neist enamik Kihelkonna ja Vilsandi laevaomanike kolmemastilised purjekad – galiotid.

Foto 134. Aleksander Döbenko, Papissaare lennusadama ehitusinsener. Allikas Eesti Meremuuseum MM F 1022-1.

Suurem Papissaare sadama arendamine toimus I maailmasõja eel, kui sinna rajati osana Peeter Suure merekindluse projektist 1912-14 vesilennukite angaardid, mille projekteeris merelendur B. P. Dudorov ja ehitasid Peterburi ettevõtted Balti Raudbetoon ja I. P. Kurenitz & CO. Kompleks kuulus Vene tsaaririigi rajatud

rannapatareide ja maismaakindlustuste vööndisse ehk Peeter Suure merekindluse juurde.

Lennusadama kompleksi, mis oli Tallinna lennusadama järel tähtsuselt teine lennusadam Eestis, kuulusid hooned ohvitseride ja meeskonna jaoks, kasarmud, söökla, haigla, saun-pesumaja, leivatehas, bensiinihoidla, raadiojaam, elektriyaam, laskemoona ladu, lõhkeainekelder jms.¹⁹⁷

Mõne öö jooksul pärast I maailmasõja puhkemist, 2. augustil 1914 saadeti Läti Liepājast Papissaarde teele 9 lennukit, millest kohale jõudis 8, sest üks tegi Karala juures hädamaandumise¹⁹⁸. 1917. a vallutasid Saaremaa sakslased, mille käigus purustati enamik hooneid.

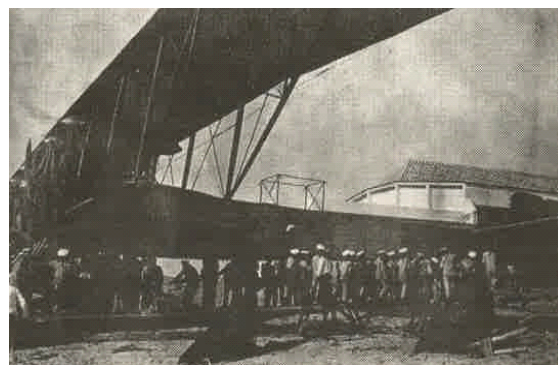

Foto 135. Vesilennuk Ilja Muromets Papissaare sadamas.

Pärast I maailmasõda oli Papissaare sadam nii Eesti riigi kui juba enne sõda Papissaare suurimaks laevaehitajaks tõusnud Jaen Teäri valduses. J. Teär jätkas laevaehitusega. Hoogne laevaehitus andis olulise panuse Kihelkonna kui keskuse arenemisele.

¹⁹⁷ Urmas Kiil. Papissaare lennusadam 1 ja 2. Ajaleht Saarte Hääl 14.07.2012 ja 21.07.2012.

¹⁹⁸ Vene kangelassõduri haud Saaremaa rannikul. – Postimees, 25.07.1937.

Foto 136. Papissaare lennusaadama hoonestus enne I maailmasõda. Pildil 1917. a revolutsioonilised madrused.

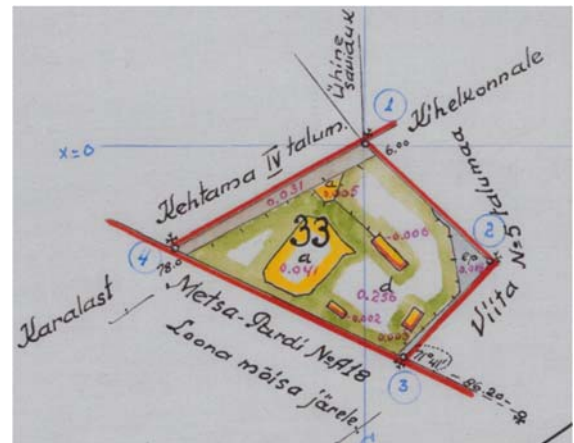

Foto 137. Jaen (Jaan) Teär (1854-1925), Papissaare laevatööstuse rajaja. Allikas photos.geni.com.

Pärast 1919. a maareformi jagati Rootsiküla mõisa maad asunikutaludele – uued talud Silla, Sõbra, Ligi, Männiku, Laane, Kirsi ehitati Papissaare tee äärde. Kõik nimetatud talud on alles ka tänapäeval, mis on äärmiselt erakordne arvestades talude kadumise ulatust ülejäänud rahvusparki alal. 1946. a kaardil on üks elukoht näidatud ka Papissaare sadamas, angaaridest

lõunas. See koht on hävinud. Rootsiküla mõisa peahoone võeti kasutusele Kihelkonna koolimajana ning seda kasutati kuni mahapõlemiseni 1971. a.

Lisaks eelnevatele eraldati 1932. aastal Viita talumaadest väike, 3630 m² suurune väikekoht Saadu, millele anti riiklikust maareservist juurde 2,5 ha põllu-, heina- ja karjamaad endise Kihelkonna kirikumõisa maadest. Saadu koht asus Kihelkonna-Kiirassaare tee ääres Kiirassaare küla piiril ning piirnes tänaseks hävinud Metsa-Pärdi talu maaga. Tänaasel päeval asub talu asukohas Viita maaüksus (30101:005:0056).

Joonis 94. Väljavõte Saadu väikekoha moodustamise plaanist 1932. a Rootsikülas Kiirassaare küla piiri ääres. ERA, ft-3, n 8, s 5, l 1k.

Baaside lepinguga 1939. a anti Papissaare sadam Nõukogude sõjaväe kasutada, kelle tõttu oli Papissaare poolsaar kuni 1960. aastani suletud tsoon. II maailmasõjas said Papissaare sadama hooned jällegi kannatada.

Pärast II maailmasõda Rootsiküla rahvusparki jäävas osas uusi elukohti rajatud ei ole.

Rootsikülas oli põllumajanduslik artell *Kommunism*, Papissaare poolsaarel riigi maafondi reservmaa (1960. a Kingissepa rajooni põllumajanduslik kaart¹⁹⁹, 1958.-66. a põllumajandusliku artelli *Kommunism* kaart²⁰⁰, 1977. a kaart²⁰¹). 1989. aastaks (1982) ühineti kalurikolhoosiga *Saare Kalur*²⁰².

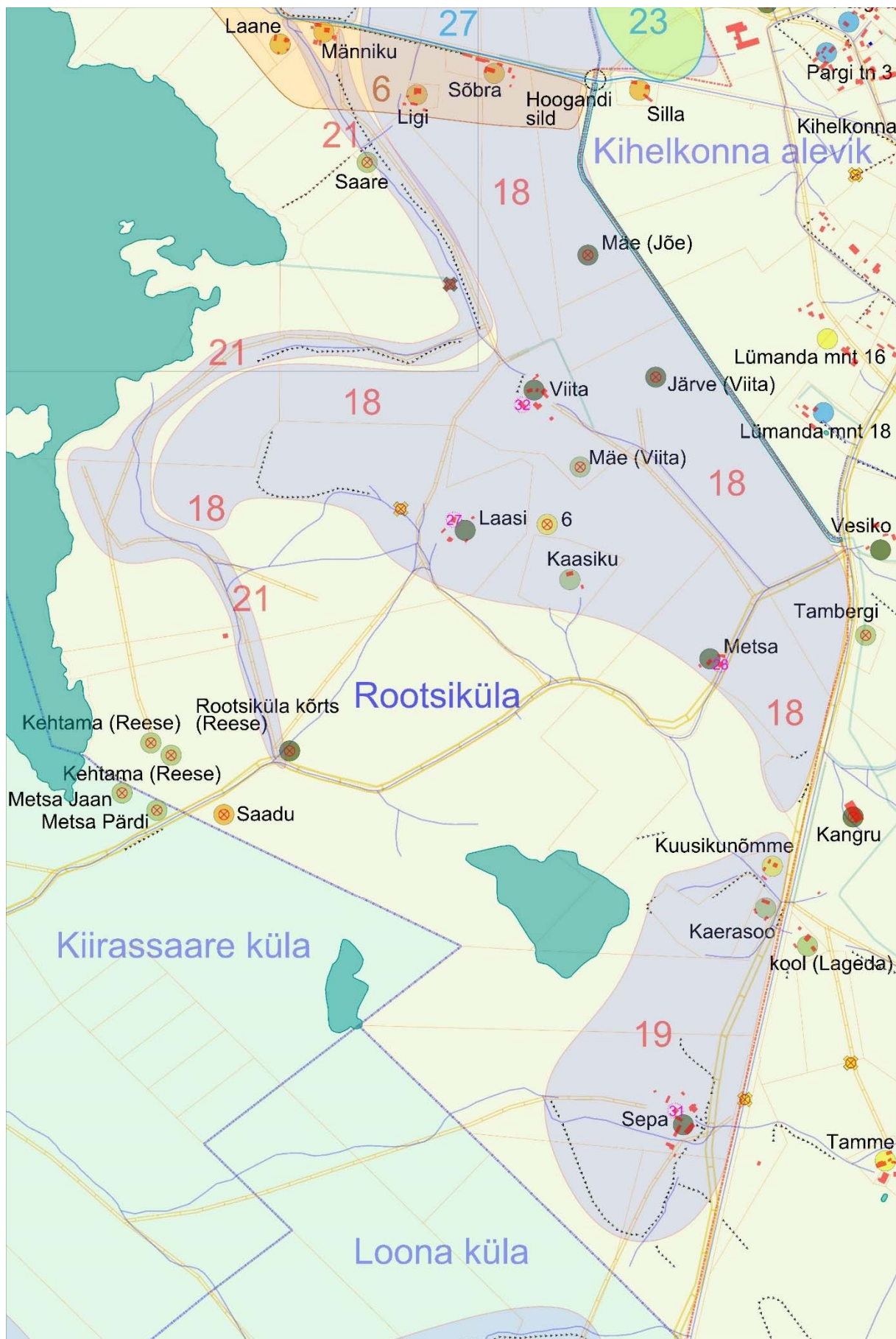
Foto 138. Kihelkonna Mihkli kirik, kiriku kellatorn ja hooned nende juures vaadelduna Papissaare poolsaarel üle Abaja lahe enne 1940. a. Allikas Saaremaa muuseum SM F 3761:1917 F.

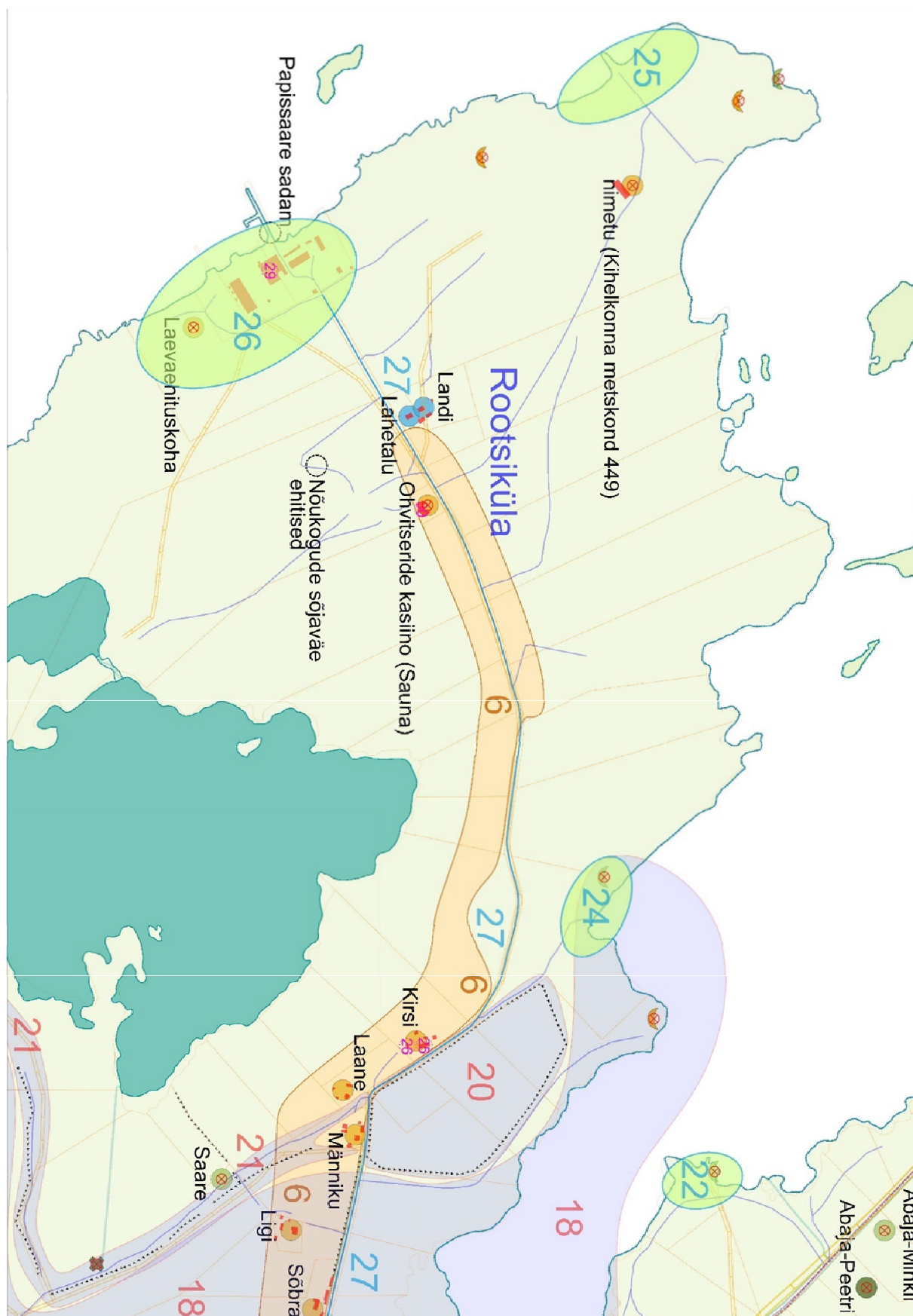
¹⁹⁹ ERA, f T-6, n 5, s 44, l 10k.

²⁰⁰ ERA, f T-34, n 4-1, s 181, l 16k.

²⁰¹ ERA, f T-6, n 5, s 70, l 4k.

²⁰² ERA, f R-10, n 45, s 8502, l 4k.

Joonis 95. Rootsiküla rahvusparki jääva osa ja selle lähikümbruse talukohtade vanuseline areng ja paiknemine (eraldi vanem külaosa ja Papissaare poolsaar), samuti küla ilmekad pärandkooslused (lilla ala) ja ühiskondlikud alad (rohelised). Lisaks on joonisel näidatud väärtuslik külaala (pruun), kus on lubatud ka uushoonestus ning väärtuslikud ehitised (lillad numbrid). Joonisel on ajaloolised talukohad (värvilised sõõrid, punase ristiga hävinud kohad), ajaloolised teed (kollane),

tänapäevased teed (tumesinine), tänapäevased katastripiirid (ruuge), külapiiir (sinine katkendjoon), rahvuspargi piir (punane katkendjoon), tänapäevane hoonestus (punane) ja kiviaiad (must täpijoon). Tingmärkide seletust vt Joonis 9, lk 40.

3.9.2. Hoonestus

Rootsikülas on väärtuslikku hoonestust mitmest erinevast ajajärgust. Vanema hoonestuskihi moodustavad aidad Viita, Sepa ja Metsa maaüksusel ja rehielamu Laasi maaüksusel, mis kõik pärinevad 19. sajandist.

Foto 139. Viita ait. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 140. Metsa aida aastaarvudega tähistatud uks. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 141. Sepa ait koos 19. saj nimesiltidega – ukse kohal *Mihkel Kütt Filsand 1898* ja tala kõrval *Michkel Teär Stelle Seppa No 20*. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 142. Reheahi Laasi rehielamus. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 143. Viita kaev. Foto Mart Hiob 2016.

Nimetatud aitadele järgnevad vanuseliselt Papissaare lennukiangaaride kompleks aastatest 1912-14, kus on säilinud üks angaaridest ning teise angaari betoonsõrestik. Samuti on säilinud ohvitseride kasiino osaliselt

ümberehitatud müürid Sauna maaüksusel, sadamast u 500 m kirdes kivitee ääres. Ehitamise järgselt oli sadama kompleksis palju rohkem hooneid, kuid enamik hävis

I maailmasõja ajal. Ka mitmed hooned, mis olid veel alles kahe maailmasõja vahel, on tänaseks hävinud.

Foto 144. Papissaare lennusadama hoonestus enne I maailmasõda. Allikas Saaremaa Muuseum SM F 3761:1549 F.

Foto 145. Papissaare lennusadama hoonestus vahetult pärast I maailmasõda, pildistatud 12.10.1919. Allikas EFA 3-832..

Papissaare vesilennukite baasi näol oli tegemist suurejoonelise mereväelise ehitisega, mille kompleksi kuulus oma elektrijaam ja haigla.

1939. a baaside lepinguga anti kompleks Nõukogude sõjaväe kasutusse ja pärast 1960. a

kasutas seda kolhoos *Kommunism*, mis hiljem nimetati ümber kalurikolhoosiks *Saare Kalur*.

Tänapäeval tegutseb Papissaare sadamas OÜ Papissaare väike kalatööstus, kus toodetakse mh Tallinna kilusid. Samuti käib peamine paadiühendus Vilsandi saarega Papissaare sadama kaudu.

Foto 146. Papissaare säilinud ohvitseride kasiino osaliselt ümberehitatud müürid. Foto Mart Hiob 2016.

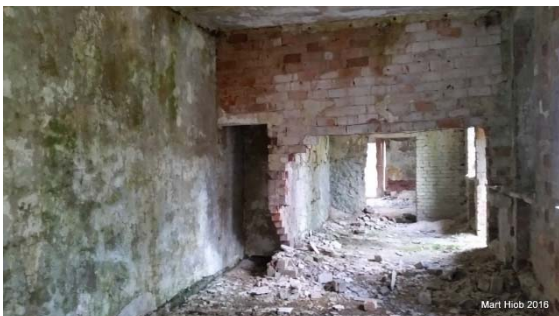

Foto 147. Papissaare säilinud ohvitseride kasiino sisevaade. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 148. Papissaare säilinud vesilennukite angaar. Fotod Mart Hiob 2016.

Kolmanda väärtusliku hoonestuse kihistuse Rootsikülas moodustavad sõdadevahelise perioodi elamud ja kõrvalhooned nagu Kirsi koha elamu ja ait.

Foto 149. Kirsi elamu ja aida uksed. Foto Mart Hiob 2016.

Mitmed teisedki ehitised Rootsikülas väärivad esiletõstmist (nt Kaasiku elamu, saun ja kaev, Laane saun, Laasi saun, Ligi kelder ja saun, Metsa elamu, Sepa vana elumaja ja laut, Sõbra elamu ja kõrvalhooned, Viita elamu ja kaev), kuid ei ole käesoleva töö raames liigitatud väärtuslikeks.

Foto 150. Kaasiku kaev. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 151. Metsa elamu. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 152. Sepa lauda uks. Foto Mart Hiob 2016.

Ülevaatlikku analüüsi Vilsandi rahvuspargi Lääne-Saaremaa osa hoonestuse kohta vt ptk 3.17.2, lk 289. Põhjalikumad soovitusel ehitustöödeks on esitatud ptk 3.17.3 lk 322.

3.9.3. Militaar- ja merepärandi objektid

Rootsiküla olulisim militaar- ja merepärandi objekt on Papissaare sadama säilinud vesilennukite angaar ja teise angaari betoonsõrestik.

Foto 153. Papissaare säilinud teise vesilennukite angaari sõrestik. Foto Mart Hiob 2016.

Papissaare sadam on oluline Eesti laevaehituse seisukohalt. 19. saj algul ehitati väikelaevu, sajandi teises pooles aga suuri purjekaid. Põhiline laevaehitusplats asus tänasest sadamast lõuna pool.

Foto 154. Laevaehitus Papissaare sadamas sõdadevahelise vabariigi ajal. Laevaehitusplatsid 1937. a. Allikas Eesti Meremuuseum MM F 901:21.

1912.-18. a oli tänane Papissaare sadam sõjaline objekt.

Foto 155. Laevaehitus Papissaare sadamas sõdadevahelise vabariigi ajal. Mootorpurjelaeva Oskar vettelaskmine Papissaare sadamas 1937. Allikas Eesti Meremuuseum MM F 901:13.

Eesti vabariigi loomise järel jätkus Papissaares eelkõige laevaehitus. Peale purjelaevade hakati ehitama ka mootorlaevu. Kokku ehitati Papissaarel 41 suuremat laeva.

Foto 156. Laevaehitus Papissaare sadamas sõdadevahelise vabariigi ajal. Laeva emapuu paigaldamine 1937. a. Allikas Eesti Meremuuseum MM F 901:22.

Foto 157. Laevaehitus Papissaare sadamas sõdadevahelise vabariigi ajal. Purjelaeva Juhan kaarte mahapanek 1939. a. Allikas Eesti Meremuuseum MM F 901:23.

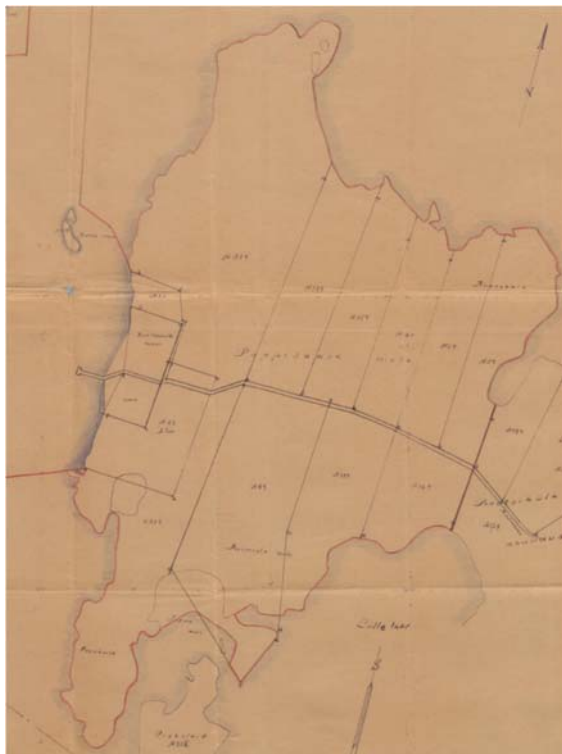
Foto 158. Laevaehitus Papissaare sadamas sõdadevahelise vabariigi ajal. Purjelaeva Juuni emapuu mahapanek 1939. a. Allikas Eesti Meremuuseum MM F 901:24.

Foto 159. Purjelaev „Antonia“ Papissaare sadamas sõdadevahelise vabariigi ajal. Allikas Eesti Meremuuseum MM F 814:83.

Laevaehituse lõpetas II maailmasõda ning 1939. a sõlmitud baaside leping, millega Papissaare poolsaar läks Nõukogude sõjaväe valdusse. Poolsaar oli suletud kuni 1960. aastani.

Joonis 96. Väljavõte 1939. a Papissaare Nõukogude okupatsiooniväele eraldamise plaanist. Kaardil on märgitud „Salajane. Kuulub Vabariigi Valitsuse 18.12.1939 aasta otsuse prot. nr. 56.p. II juurde. Punase joonega piiratud maa- ja veealad eraldatakse NSV Liidu relvastatud jõududele“. Allkirjastanud peaminister Jüri Uluots, sõjaminister Nikolai Reek ja riigisekretär Karl Terras. ERA, f 31, n 2, s 879, l 7k.

Foto 160. Mälestuskivi Papissaare sadama laevatööstusele ja kolmele kaptenile Teär. Foto Mart Hiob 2016.

Papissaare poolsaarel on ka teisi Nõukogude Liidu okupatsioonist maha jäänud sõjalisi objekte – maa-aluse juhtimiskeskuse jäänused ja kasarmute asukoht Mihkli maaüksusel (30101:003:0190) ning hoone müürid, punkri jäänused ja asfaltrada Kihelkonna metskond

449 maaüksusel (30101:001:0674) loodepoolse Püstinuki läheduses.

Foto 161. Nõukogude okupatsiooniväest maha jäänud hoone vare Kihelkonna metskond 449 maaüksusel. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 162. Nõukogude okupatsiooniväest maha jäänud punker Papissaare loodenurgas Püstinukil Kihelkonna metskond 449 maaüksusel. Foto Mart Hiob 2016.

Pärast sõjaväe äraminekut 1960. a kasutati Papissaare sadamat kalurikolhoosi kalalaevade randumiseks ja remondiks.

Foto 163. Laevad Papissaare sadamas dokis 1977. a. Taamal teise vesilennukite angaari betoonsõrestik. Allikas Eesti Meremuuseum MM F 970/2.

Foto 164. Töölised Papissaare sadamas 1968. a – vasakult esimene paadimeister Leopold Vakrööm ja paremalt esimene kolhoosi *Kommunism* esimees. Allikas Eesti Meremuuseum MM F 915/2.

Foto 165. Papissaare sadama kai 1980. a. Allikas Eesti Meremuuseum MM F 1146/443.

3.9.4. Teedevõrk

Piirkonna ajalooline keskus on olnud Kihelkonna, kust teed viivad lõunasuunas läbi Rootsiküla ning läänesuunas Papissaare poolsaarele. Ajalooline lõunasuunaline tee hargnes Kihelkonna jõe ületuskohas kaheks, millest läänepoolne suundus ranniku poole ja lõunapoolne Loona mõisa. Mõlemad teevarud on tänapäeval säilinud (veidi õgvendatult) ja heas seisus, rannaäärne kruusateena, lõunasuunaline asfaltkattega teena.

Väiksematest teedest on säilinud teed olemasolevate taludeni (Viita, Laasi), kuid kadunud on hävinud talude juurde viinud teed (nt Reese).

Märkimisväärsim tee kogu Vilsandi rahvuspargis on Kihelkonna-Papissaare

Foto 166. Papissaare sadama hooned tänapäeval. Foto Mart Hiob 2016.

Pärast iseseisvuse taastamist on sadamat kasutatud Vilsandi saarega ühenduse pidamiseks ning sadamas on tegutsenud ka väike kalatööstus oma kalasuutamisemajaga. 2014. a ostis sadama Kaamos Kinnisvara. 2015. a kehtestas Kihelkonna vallavolikogu Rootsiküla kalatööstuse detailplaneeringu, millega lubati Papissaare sadama põhjapoolsele krundile uute hoonete püstitamine seniste kuuride asemel. 2016. a juunis sai riigile kuuluv ettevõtte Saarte Liinid loa osta Papissaare sadam ning seda remontima asuda.

munakivitee, mis ehitati Papissaare sadamasse, hiljem angaardesse relvastuse vedamiseks. Munakivitee laius on 4 m ja pikkus 3,1 km. Tee ehitus toimus eelkõige vesilennukite angaardide ehitusega samalaadset ehk 1912-17.

Foto 167. Kihelkonna-Papissaare munakivitee. Foto Mart Hiob 2016.

Joonis 97. Väljavõte 1915. a Saaremaa kaardist, kus on näidatud kivitee asukoht ja ka teisi militaarrajatisi. ERA, f T-3, n 24, s 629 l 1k.

1935. a Saaremaa klassimaanteede kaardil²⁰³ on Kihelkonna-Papissaare kivitee märgitud teise klassi maanteeks, mille hooldus toimus teedekapitali rahaga. Samuti toimus teedekapitali rahaga tänase Vilsandi rahvuspargi piirile jääva Kihelkonnalt Jaagarahu sadamasse ajaloolises rannaäärses teekoridoris viiva tee ja Kihelkonna ning Lümada vahelise teise klassi maantee hooldus. Rannaäärne Kihelkonna-Karala

3.9.5. Sadamakohad, lautrid

Rootsikülas asub Papissaare sadam, mille kaudu peetakse ühendust Vilsandi saarega. Sadamas on mitu kaid ja on olnud slipp.

Aastatel 1940–1960 oli Papissaare poolsaar suletud sõjaväeala. Seejärel olid vesilennukite angaariid kalurikolhoosi *Saare Kalur* kasutuses. Iseseisvuse taastamise järel kinnistud hoonetega erastati ja need on olnud kasutusel, kalatöötlemiseks, töökodade ja ladudena. Seega on angaare vastavalt uutele funktsioonidele ümber ehitatud, kuid nende

maantee ajaloolises koridoris on samuti teise klassi maantee. Ülejäänud teed rahvuspargis olid kolmanda klassi maanteed (nt Vilsandi saare ida-lääne suunaline peamine liikumistee) või lihtsalt külavaheteed.

Joonis 98. Väljavõte 1935. a Saaremaa klassimaanteede kaardist, kus punase pidevjoonega on näidatud esimese klassi, topeltjoonega teise klassi ja musta joonega kolmanda klassi maanteed. ERA, f t-6, n 3, s 1202, l 1k.

Samal kaardil on kooli- ja seltsimaja näidatud Kõruse külas, Kurevere külas ja Kihelkonnal, kõik väljaspool tänast rahvusparki.

põhikonstruktsioone ja üldmahte ei ole muudetud.

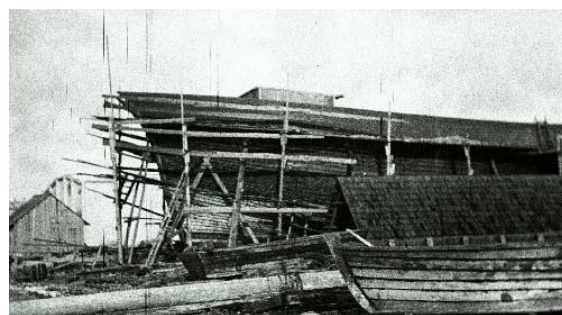
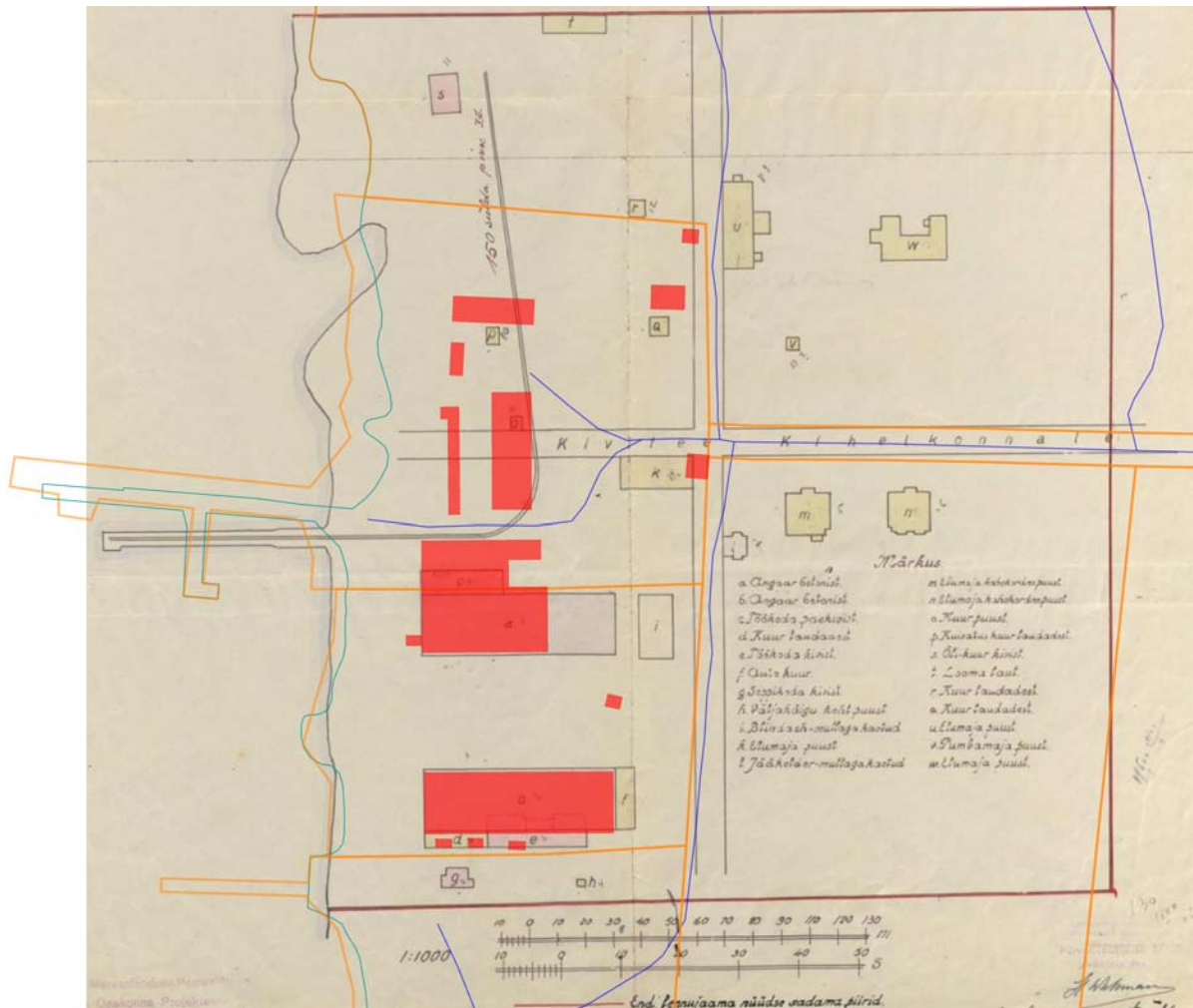

Foto 168. Laevaehitus 1937. a Papissaare lennusadamas. Allikas EFA, 683.0-195556..

²⁰³ ERA, f t-6, n 3, s 1202, l 1k

Joonis 99. Väljavõte 1925. a Papissaare sadama plaanist asetatuna tänapäevasele alusplaanile, kus on näidatud hoonete (sh kaks betoonist angaari ja kaks kahekorruselist elumaja) ja teede asukoht. Hoonetest on säilinud mõned osad, nt põhjapoolse angaari merepoolne osa, lõunapoolse angaari sõrestik, paekivist töökoja seinad jms. Punasega on tänane hoonestus, helesinisega mererand ja kai, sinisega teed ja ruugega katastripiirid. ERA, f T-6, n 3, s 1396, l 1k.

Peale tänase Papissaare sadama on 1946. a Maa-ameti kaardi andmetele paadi- ja võrgukuure asunud veel Papissaarel Püstinukil, viimatinimetatud ja Papissaare sadama vahel, reformimata riigimaal Kuusiku ja Rootsikolpa

maaüksuse vahel, Muda maaüksusel ning Suur-Sitika ja Telvemaa saarel Kiirassaare lahes, mis mõlemad kuuluvad halduslikult Rootsiküla koosseisu.

3.9.6. Kiviaiad

Rootsiküla rahvusparki jäävas osas on kiviaiad on säilinud ajalooliste talude juures – Sepa ja Laasi õuel, Viita ja Kaerasoo põllu ümber, ajaloolise tänaseks kasutuseta tee ääres, mis viis Viitalt Männikule (mööda taastamisel oleva Saare talu juurest) ja ümber Papissaare teest põhjas asuva endise põllu. Osa kiviaedadest on väga halvas seisus.

Foto 169. Kiviaiad sissesõidul Laasi talu juurde. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 170. Kiviaiad sissesõidul Sepa talu juurde. Fotod Mart Hiob 2016.

3.9.7. Sillad

Kihelkonna jõel, mis on piiriks Kihelkonna aleviku ja Rootsiküla vahel, asub Hoogandi sild. Sild ise asub vahetult väljaspool rahvusparki. Juba 1883.-86. a kaardil²⁰⁴ on näidatud kivisild (*Stein Brücke*), Kihelkonna jõel Kihelkonna-Papissaare teel.

Kihelkonna jõe ristumine Mustjala-Kihelkonna-Tehumardi teega samuti vahetult väljaspool rahvusparki ei ole samal, 1883.-86. a kaardil algselt tähistatud sillana, kuid silla tähistus on hiljem lisatud.

Mõlemad sillad on tänapäevased.

Foto 171. Hoogandi sild Kihelkonna jõel Rootsiküla ja Kihelkonna aleviku piiril. Allikas Google Streetview.

3.9.8. Külastustaristu

Rootsiküla rahvusparki jäävas osas on ajalooliselt asunud oluline ühiskondlik ala ja tootmisüksus – Papissaare sadam. Täna on sadamas väike kalatööstus ning see

on peamiseks ühendussadamaks Vilsandi saarele suunduvatele paatidele. Rahvuspargile olulise majandusliku potentsiaaliga koha, sadama funktsioone on soovitatav laiendada ja

²⁰⁴ EAA, f 3724, n 5, s 2935, l 1k.

edasi arendada (ala nr 26, vt Joonis 95). Lubatud on nii tootmise laiendamine, sadama rekonstrueerimine kui ka uute paadikuuride ja võrgukuuride püstitamine sadama ümbruses.

Sarnaselt Papissaarele on lubatud arendada ka kahte teist Vilsandi rahvusparki Saaremaa osas asuvat sadamat – Atla ja Kiirassaare.

Papissaare poolsaarel asub veel kaks ajaloolist rannaala, mida on kasutatud ning kasutatakse ka tänapäeval ühiskondlikuks tarbeks – reformimata riigimaal Kuusiku ja Rootsikolpa maaüksuse vahel mere ääres (ühiskondlik ala nr 24, vt Joonis 95) ja Papissaare loodenurgas

Püstinukil (maaüksusel Kihelkonna metskond 449, ühiskondlik ala nr 25).

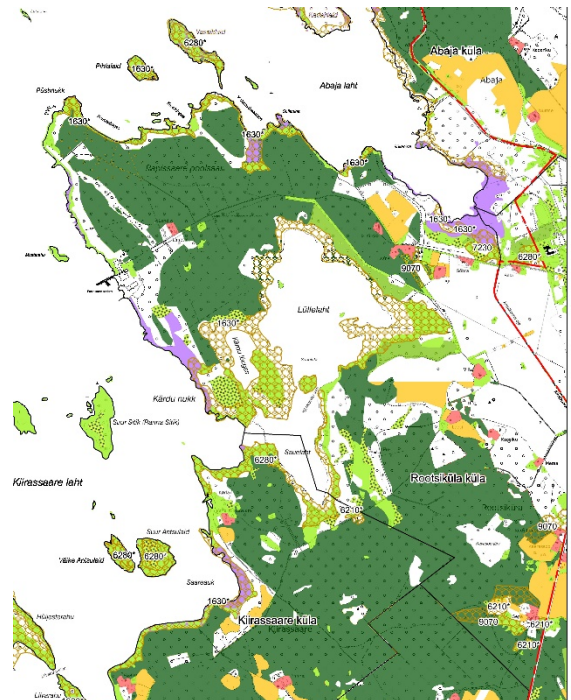
Nimetatud alade ühiskondlikus korras kasutamist võiks jätkata, sest nii Rootsiküla kui ka Kihelkonna aleviku inimestel on soov mere äärde pääseda ning neile aladele on olemas juurdepääs, mis ei läbi taluõuesid. Üks olulisemaid vaatamisväärsusi Vilsandi rahvusparkis on aga Kihelkonna-Rootsiküla munakivitee, mis on oluline ühiskondlik ehitist mitmes mõttes – nii praktilise kasutuse seisukohast kui ka elamuslik (ala nr 27, vt Joonis 95).

3.9.9. Ilmekad pärandkooslused

Rootsikülas on mitmekesine maastik. Papissaare poolsaar on olnud metsaala, küla vanimate talude ümbrus aga avatud põllu-, karja- ja heinamaad, millest osa on kinni kasvanud. Ajaloolistest lõunapoolsetest taludest (Viita, Laasi, Kaasiku, Metsa) läänes on aga olnud pigem metsamaad. Ilmekateks pärandkooslusteks on loetud avatud alad Abaja lahe äärest lõunas, mis hõlmavad ka Rootsiküla vanemate taludega piirkonda (ala nr 18, vt Joonis 95) ning Sepa põlistalu ümbrus (ala nr 19), kus loomade karjatamine toimub ka tänasel päeval.

Maastikumuutusi näitab Eesti Maaülikooli 2014. a töö „Matsalu ja Vilsandi rahvusparki maakatte andmebaasi koostamine ning ajaloolise maakasutuse analüüs ja tsoneering“, kus Rootsiküla rahvusparki jäävas osas on I klassi maastikena määratletud säilinud ajaloolised metsaalad, rohumaad, põllud, puisniidulaadsed alad ning üksikud lagedad alad mererannas. Endised avatud alad ja niidud on suures osas metsastunud ja võsastunud (joonisel värvimata alad).

Ülevaatlikku analüüsi Vilsandi rahvusparki Lääne-Saaremaa osa ilmekate pärandkoosluste kohta vt ptk 3.17.3, lk 322.

Joonis 100. Väljavõte Eesti Maaülikooli 2014. a tööst „Matsalu ja Vilsandi rahvusparki maakatte andmebaasi koostamine ning ajaloolise maakasutuse analüüs ja tsoneering“. I klassi maastikud Rootsiküla rahvusparki jäävas osas. Joonisel on näidatud I klassi maastikud, mis võivad olla nii rohumaad (suures osas endised karja- või põllumaad), puisniidulaadse alad puude ja põõsastega, mets, taluõued kui ka üksikud säilinud (või hiljuti kasutusest välja läinud) põllud. Rahvusparki piir on punase joonega, külapiir musta joonega.

3.9.10. Muinsuskaitsealused objektid

Rootsikülas asub rahvusparki piires munakivitee, registrinumber 27285. Väljaspool kinnismälestisena Kihelkonna-Papissaare rahvusparki asub kivikalme.

Reg nr	Nimi	Asukoht	Vanus, seisund	Foto
Ehitismälestised				
27285	Kihelkonna-Papissaare munakivitee	Kihelkonna vald, Rootsiküla	Tee ehitus 1840-1917. Seisund rahuldav. Foto 2016.	

3.9.11. Elanike küsitluse tulemused

Rootsiküla rahvusparki jäävas osas on püsielanikud vähemalt üheksas talus, mis on koos Atla küla kõige suurem arv Vilsandi rahvusparkis.

Rootsikülas küsitleti seitset inimest.

Ülevaatlikku analüüsi Vilsandi rahvusparki Lääne-Saaremaa osa elanike küsitluse kohta vt ptk 3.17.5, lk 337.

3.9.12. Väärtuslike külaosade ettepanek

Käesoleva analüüsi tulemusena jõuti järgnevas tabelis antud seisukohale Rootsiküla väärtuslikkuse osas. Tabelis on esitatud väärtuslikkuse kriteeriumid vastavalt metoodikas väljatoodule (ptk 2.6). Rootsikülas on määratletud kaks väärtuslikku külaosa, kus on lubatud rajada ka uusi elukohti. Lõunapoolses ehk vanemate talude piirkonnas on lubatud vaid ajalooliste talukohtade taastamine ja kuni kahe elamuga õueala rajamine enne II maailmasõda elamuga hoonestatud kinnistu piires, kas olemasoleva õuealaga kokku või sellest vähemalt 50 meetri kaugusele uue õuealana. Seejuures peaks vältima ehitamist endisele põllu- või heinamaale, pigem puude- või põõsastega

kõlvikute lähedusse. Iga uut õueala tuleb analüüsida iseseisvalt kogu küla ja naaberõuealade kontekstis ning seejärel otsustada hoonestamise võimalus. Põhjapoolses ehk asunikutalude piirkonnas on lubatud uute elukohtade rajamine olemasolevatest ja võimalikest uutest kohtadest vähemalt 60-100 m kaugusele joonisel näidatud alal (ala nr 6, vt Joonis 95) piires. Vahekaugus tuleneb ajaloolisele külastruktuurile iseloomulikust mustrist ning vajadusest selle edasiarendamiseks. Algselt on asunikutalud paiknenud maanteest lõuna pool ning küla põllud ja heina-karjamaad põhja, Abaja lahe pool maanteed. See külastruktuur on kavas säilitada.

Väljaspool nimetatud alasid ei ole piirkonna looduslikkuse säilitamise huvides soovitatav Rootsikülas rahvusparki piirides rajada uushoonestust mujal kui ajalooliste elukohtade asukohas, soovitavalt ajaloolistele

vundamentidele. Hästi põhjendatud puhkudel (nt juurdepääs, ehitusala loogiline asukoht, topograafilised eripärad) on lubatud ka erandlikud lahendused.

Tabel 13. Rootsiküla väärtuslikkuse analüüs vastavalt eelnevalt määratletud kriteeriumitele.

<i>Kriteerium</i>	<i>Hinnang</i>
I Unikaalsus, erakordsus	Rootsiküla lõunaosa talud on olemas juba esimestel kaartidel 18. saj lõpust, Sepa talu 17. saj lõpust. Hiljem on talusid kadunud ja lisandunud, kuid Vilsandi rahvusparki kontekstis on tegemist ühega kahest suuremast põliskülast (teine on Atla), mille külastruktuur on valdavalt rahvusparki piireis ning rahuldavalt säilinud, suurepäraselt säilinud aga Papissaare tee ääres olevate asunikutalude osas. Teisest küljest on Rootsiküla märkimisväärne ka suure püsielanike arvu poolest. Seetõttu on tegemist kõrgeima väärtuse tasemega.
II Ehitiste väärtuslikkus	Rootsiküla on oma väärtuslike ehitiste arvu poolest rahvusparkis Vilsandi ja Atla küla järel kolmandad. Leidub väärtuslikke 19. saj kõrvalhooneid, märkimisväärsed lennukiangaarid Papissaare sadamas ja 20. saj I poole ehitisi (elamud ja kõrvalhooned). Taluõuede hoonestuse planeerimisstruktuur järgib tihti ajaloolisi traditsioone (nt Viita, Sepa talu). Tegemist on kõrgeima tasemega.
III Elanike ja omanike hinnang oma küla(osa)le	Rootsiküla elanikud on ehk vähem mures oma küla säilimise ja järjepidevuse pärast, sest paljudes taludes, eriti Papissaare tee ääres on säilinud püsielanikud, mõnda on isegi juurde tulnud. Siiski on põllumajanduse vähenemisega oht avatud alade võsastumiseks olemas.
IV Kultuurmaastike iseloomustus	Maastikest on eelkõige väärtuslikuks loetud avatud alad Abaja lahe äärest lõunas, mis hõlmavad ka Rootsiküla vanimate põlistalude piirkonda. Paraku on heina- ja karjamaad ning põllumaad ka metsastunud. Mistõttu on tegemist keskmise tasemega.

<i>Kriteerium</i>	<i>Hinnang</i>
V Asustusjälgede säilivus	Rootsiküla rahvusparki jäävas lõunaosas asuvad põlistalud on hästi säilinud – juba enne I maailmasõda on mõned kadunud ja mõned enne II maailmasõda, hiljem vaid Saare, mis on taastamisel, ja Reese. Pärast 1919. a maareformi ehitati mõisamaadele veel teise küla jagu talusid, millest valdav enamik on säilinud. Pärast II maailmasõda ehitati kaks elumaja Papissaare sadama töötajatele (Lahetalu ja Landi). Samuti on võrdlemisi hästi säilinud ajalooline teedevõrk, sh muinsuskaitsealune Kihelkonna-Papissaare munakivitee ning mitmed teised asustusjäljed (nt kiviaiad, militaarpärand). Nimetatud asustusjäljed väärivad hooldamist kui olulised kultuuriloolised märgid maastikus. Hävinud on ajaloolised lautrikohad koos paadi- ja võrgukuuridega, tuulikud ning kümmekond talukohta. Tegemist on kõrgeima tasemega.
VI Visuaalne ühtsus, rikkumatus	Väärtuslikud vaated – avarad endised karja- ja põllumaad on suures osas kinni kasvanud, kuid avatud vaateid on ka säilinud, eelkõige teekoridorid ja niidud küla idaosas Papissaare teest lõunas, samuti osa vanimatest taludest. Vaadet häirivaid uusehitisi ei ole. Tegemist on keskmise tasemega.